

MISIR MİLLİ KÜTÜPHANESİNDE LÂMÎÎ ÇELEBİ'YE AİT ESERLER ÜZERİNE

Nuran TEZCAN*

Lâmiî Çelebi (Mahmûd b. Osmân 1472-1532) manzum ve mensur çok sayıda eser vermiş bir yazar olarak Divan edebiyatı yazarları arasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Yazar, Divan'ının önsözünde 40 yıl edebiyatla uğraştığını ve eserlerinin sayısının 40'a yakın olduğunu söyler (Dîvân: 30a-31b). Bugün onun bilinen eserlerinin sayısı 30'un üzerindedir ve elimizde 25'i bulunmaktadır. Lâmiî, yalnız eserlerinin sayısının çokluğu ile değil, çeşitli türlerde yazmış olmasıyla da son derecede ilgi çeken bir yazardır. Eserleri, manzum ya da mensur oluşlarının yanısıra türlerine göre sınıflandırıldığında onun *dîvân*, *romantik ya da tasavvufî allegorik aşk hikâyesi içerikli mesnevî*, *şehr-engîz*, *esmâ-i hüsnâ*, *mevlid*, *maktel*, *siyer*, *tezkiretü'l-evliyâ*, *menâkıb*, *feth-nâme*, *münâzara*, *münşeât*, *şerh*, *lugat*, *hezl*, *lugaz-muammâ*, *letâif*, *risâle* gibi pek çok ve değişik türde eser vermiş olduğunu görürüz. Kalın divanı, iki hamse oluşturacak sayıda ve değişik konularda mesnevileri ve çok yaygın olarak okunmuş olan düzyazı eserleri, onun iddialı bir şair ve yazar olduğunu göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin 15. yüzyıldan 16. yüzyıla geçiş döneminde yetişmiş ve II. Bâyezîd (1481-1512), I. Selîm (1512-1520) ve Kanûnî Sultan Süleymân (1520-1566) zamanlarında yaşayıp eser vermiş olan bu çok verimli, çok yönlü yazarın önemi yadsınamaz. Bu dönem bilindiği gibi Osmanlı'nın her alanda yükselişe geçtiği, buna koşut olarak sanat ve edebiyat alanında da iddialı bir yükselişin kendini gösterdiği bir dönemdir. İran edebiyatının etkisi sürmekte, Türk edebiyatı örnek aldığı bu edebiyatla her alanda aynı düzeye gelmek için yarışmaktadır. İyi bir medrese eğitiminden sonra tasavvuf yolunu (Nakşibendiyye, Gülşeniyye) seçerek kendini eser vermeye adanmış bir şair ve yazar olarak Lâmiî'nin başta Molla Câmî (1492) olmak üzere birçok İranlı yazarın değişik konulu mesnevilerini genişletilmiş çeviriler halinde Türkçeye aktarmış olması Divan Edebiyatının gelişimine yeni bir boyut kazandırmıştır. Eserlerinin çoğunu 1504-1532 arasında vermiş olan Lâmiî'nin bu yöneliminde Yavuz Sultan Selîm'in 1514 Çaldıran seferinden dönerken "Tebriz'deki sanat erbabı, tüccar, ve sair işe yaraya cakkardan bin hane" ve "Şâh İsmâil'in eşyasından, Heşt Behişt sarayından, mehterhanesinden, üstadlarından" alıp birçok eşyayı İstanbul'a getirtmiş olmasının (Uzunçarşılı 1974: 269) etkisi düşünülebilir. Çünkü bu aileler ve eşyalarla birlikte muhakkak ki İstanbul'a birçok yeni Farsça eser de gelmiş olmalı, bu olay Osmanlı şair-yazar çevresinde yeni bir çeviri dalgası yaratmış, bu konularda Türkçe eser yazma isteğini kamçulamış olmalıdır. Nitekim Kanûnî'nin

* Doğu Akdeniz Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Gazimagosa)

kimi Farsça eserlerin zamanın yazarları tarafından Türkçeye çevrilmesini istemesi bu tutkunun bir göstergesidir. Ayrıca Lâmiî'nin Mîr Hüseyin Nişâbü'rî (öl.1499), Ali Şîr Nevâî (öl. 1501), Hüseyin Vâiz Kâşîfî (öl.1504), Hâtîfî (öl. 1520) gibi çağdaşı İranlı yazarlardan çeviriler yapmış olması da bu açıdan dikkat çekicidir (Tezcan 1994: 9-10; 27).

Lâmiî, her ne kadar Divan Edebiyatı yelpazesi içinde Fuzûlî, Bâkî gibi herşeyden önce gazelleriyle ün kazanmış " lirik " bir şair olarak yer almazsa da İran ve Arap edebiyatını kavramış, Türkçeye hakim, gözlem ve anlatım gücüne sahip, açık ve akıcı anlatımı ile mesnevilerinde uzun soluklu bir yazar olarak edebiyattaki yerini almıştır. Mensur eserleri ise edebi anlatım gücünün yanısıra konularının halk için çekici olması dolayısıyla çok okunmuştur. Lâmiî'nin eserlerinin yazma nüshalarının yaygınlığı konusunda daha önce yayınlanmış olan iki araştırma bunu açıkça göstermiştir (Kut-Alpay 1976, Tezcan 1979). Adı geçen araştırmalarda hemen hemen mevcut bütün kataloglar taranarak Lâmiî'nin eserlerinin yazma nüshaları belirlenmiştir. Ancak son yıllarda yayınlanmış olan¹ Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu (1870-1980) (*Fihris al-mahtûtâtî'l-Turkiyya al-'Osmâniyya 1870-1980. Dâru'l-kutub al-kavmiyya kısmu'l-fahârisi al-şarkiyya. Kahire: Al-Hay'atü'l-Mısriyyati'l-'âmmati li'l-kitâbi*) bu araştırmalarda yer alamamıştı. Türkçe yazma eserler açısından son derece zengin bir kütüphane olan Mısır Milli Kütüphanesinin kataloğunun yayınlanması Lâmiî'nin orada bulunan eserlerinin de belirlenmesi olanağını vermiştir. 1987'den başlayarak dört cilt halinde yayınlanmış olan bu katalogta yer alan Lâmiî Çelebi'ye ait eserleri bir araya getiren bu yazıyı, pek çok değerli araştırmaları arasında Lâmiî ve eserlerine geniş yer vermiş olan sayın Profesör Günay Kut için yayınlanan bu armağanda sunmayı anlamlı buluyorum.

Katalogta Lâmiî'ye ait 16 eserin 33 nüshasına rastlanmaktadır. Bu eserler manzum ve mensur olmak üzere şöyle sıralanabilir:

Dîvân-ı Lâmiî

2. cilt, no: 1885 Ciltli, ilk sayfasında yaldızlı hilye² bulunan ve kırmızı mürekkeple çerçevelemiş olarak tasvir edilen bu nüsha talikle yazılmıştır ve tarihsizdir. 17 satır üzerine 176 varaktır.

Şem' ü Pervâne

3. cilt, no: 3329 Ciltli, ilk ve ikinci yaprakları kırmızı mürekkeple çerçevelemiş olup 21 Ramazan 966'da (27 Haziran 1559) Ahî bin Süleymân tarafından istinsah edilmiştir. 15 satır üzerine 103 varaktır.

3. cilt, no: 3330 Toplu cilt (mecmua) içinde birinci kitap olarak bulunan ve sayfa kenarlarına yazılmış olduğu anlaşılan bu nüsha, 1-36. varaklar arasında yer almaktadır. Satır sayısı değişkendir.

¹ Bundan başka Lâmiî'nin Medine'deki Şeyhülislam Ârif Hikmet Kütüphanesinde de eserlerinin yazma nüshaları bulunmaktadır. Bunun için bkz. Şarlı 2001:99-112.

² Hilye: Yazma eserlerde Peygamber'in vasıflarını ve Allah'ın adlarını içeren süslü yazılardan oluşan motif (bkz. Özen 1985:27).

Gûy u Çevgân

3. cilt, no: 4126 Toplu cilt içinde ikinci kitap olarak 36-82. varaklar arasında sayfa kenarlarına yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Satır sayısı değişkendir. İstinsah tarihi yoktur.

54 varak olduğu anlaşılan bu nüsha, *Gûy u Çevgân* mesnevisinin kaydına rastladığımız dördüncü nüshasıdır. Daha önce 3 nüshasını saptadığım bu mesnevinin Berlin nüshası esas alınarak Bodleian nüshasıyla karşılaştırılmalı olarak edisyon kritiğini yayınlamıştım (Tezcan 1994). Üçüncü nüshası ise Medine Şeyhülislam Ârif Hikmet Kütüphanesinde no: 248/811'de kayıtlıdır (Tezcan 1994: 49, Şarlı 2001:108). Bu kütüphanede ayrıca Lâmiî'ye ait *Şerh-i Gûy u Çevgân* kaydına rastlanmaktadır. 60 varak olduğu belirtilen bu yazma, *Gûy u Çevgân* mesnevisi midir, yoksa onun şerhi midir? Eldeki verilerden bu şimdilik anlaşılamamaktadır (krş. Şarlı 2001:111).

Vâmık u 'Azrâ

4. cilt, no: 5056 Ciltli, divanî yazıyla yazılmıştır. Bu nüshanın arka sayfasında bulunan edinme kayıt (temlik) tarihinden 1143'ten (1730\1731) önce istinsah edildiği sanılmaktadır. 19 satır üzerine 130 varaktır. Nüshanın sonu eksiktir. 131'den itibaren sayfaların rengi değişir, başka bir metin başlar. Ayrıca başı eksik olan "bana" redifli ve sonu eksik olan "ona" redifli kasideler yer almaktadır.

4. cilt, no: 5057 Ciltli, ilk ve ikinci sayfası yaldızla çerçevellenmiştir. Talik ile yazılmış olup 17 satır üzerine 176 varaktır.

Vîs ü Râmîn

4. cilt, no: 5134 Ciltli, kırmızı mürekkeple çerçevellenmiştir. İstinsah tarihi yoktur. 17 satır üzerine 208 varaktır.

Tuhfe-i Lâmiî

1. cilt, no: 548 İstinsah tarihi 1136 (1723\1724) olarak verilen bu nüsha toplu cilt içerisinde üçüncü kitap olarak 10 satır üzerine 47-57. varaklar arasında bulunmaktadır. Nesih ile yazılmıştır. Aruzun değişik kalıplarıyla Türkçe olarak yazılmış olan manzumeler Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarını içermektedir. *Nisâbu's-sibyân* ve *Tuhfe-i Alâî* tarzında yazılmıştır³.

1. cilt, no: 549 Hüseyin Rızâ bin İsmet Paşa el-Vezîr tarafından 1314'te (1896\1897) istinsah edilen bu nüsha ise yine toplu cilt içinde üçüncü kitap olarak 79-94. varaklar arasında bulunmaktadır.

Terceme-i şevâhidü'n-nübüvve

1. cilt, no: 872 Molla Câmî'den çeviri olduğu ve eserin bir mukaddime ile 7 bölümden oluştuğu belirtilir. Ciltli, hilyeli, kırmızı, siyah mürekkeple çerçevellenmiş ve yaldızla

³ Muhammed ibn el-Bevvâb'ın manzum Farsça sözlüğü *Tuhfe-i Alâî* için bkz. *Kesfî'z-zünûn* (1360-1941) c.1, 370. Ebu Nasr Mes'ûd bin ebü Bekr ibn Hüseyin ibn Câferî'nin (öl. h.640) 200 beyitlik Farsça sözlüğü *Nisâbu's-sibyân* için bkz. *Kesfî'z-zünûn* (1362 - 1943) c. 2, 1954.

süslenmiştir. Nesih ile Şemsü'd-din bin 'Abdu'l-'alîm tarafından Musul'da yazılmıştır. İstinsah tarihi 17 Muharrer 1040 Pazartesidir (26 Ağustos 1630). 25 satır üzerine 160 varaktır.

1. cilt, no: 873 23 satır üzerine 120 varak olan bu nüshanın istinsah tarihi yoktur. Ciltli ve kırmızı mürekkeple çerçevelemiş olup talik ile yazılmıştır.

1. cilt, no: 874 21 satır üzerine 248 varak olan bu nüsha divanî yazı ile istinsah edilmiştir. Cildi dağılmıştır. Bazı varaklarda yırtıklar ve lekeler bulunmaktadır.

Fütûhu'l-mücâhidîn li-tevârih kulubi'l-müşâhidîn

3. cilt, no: 3617 Molla Câmî'nin *Nefehâtü'l-üns* adlı eserinin Türkçeye çevirisi olduğu, çevirinin 927 senesinin Receb ayına denk gelmesi ve bunun da Kanûnî'nin Belgrad Kalesini fetih tarihi olması dolayısıyla bu adın verildiği belirtildikten sonra ciltli, yaldızlı ve renkli hilye bulunan, çerçevesiz, yaldız ve yeşil mürekkeple süslenmiş bir yazma olarak tasvir edilir. Başlangıçta içindekiler listesi bulunmaktadır. Nesih ile yazılmıştır. İstinsah tarihi 3 Şevvâl 1005 Pazartesi gecesidir (20 Mayıs 1597). 25 satır üzerine 383 varaktır.

3. cilt, no: 3618 Ciltli, yaldız ve siyah mürekkeple çerçevelemiş. İlk sayfasında hilye bulunmaktadır. Nesih ile yazılmış olup 1043'te (1633\1634) Ahmed el-Zâhid bin Sâlih tarafından istinsah edilmiştir. 25 satır üzerine 292 varaktır.

Münâzara-i Bahâr u Şitâ

2. cilt, no: 2668 *Risâle-i Münâzarât* adı altında kayıtlıdır. Ciltli ve ilk sayfasında hilye bulunmaktadır. Birinci ve ikinci sayfaları yaldız ve siyah mürekkep, daha sonraki sayfaları kırmızı mürekkeple çerçevelemiş olup nesih ile yazılmıştır. İstinsah tarihi yoktur. 11 satır üzerine 95 varaktır.

Şerh-i Dîbâce-i Gülistân-ı Sa'dî

3. cilt, no: 3063 Bu eserin burada bulunan nüshasının 1 -18. yapraklarının tezhipli, diğer yaprakların ise yalnızca çerçevelemiş olduğu belirtilmiştir. Talik ile yazılmıştır ve tarihsizdir. 13 satır üzerine 139 varaktır.

Münşe'ât-ı Lâmi'f

1. cilt, no: 198 *İnşâ-yı Sultânî* adı altında verilen bu nüsha yaldızlı ve kırmızı ciltlidir. Mavi mürekkeple çerçevelemiş olup talik ile Velî bin İlyâs tarafından yazılmıştır. İstinsah tarihi 10 Şevvâl 947'dir (7 Şubat 1541). 17 satır üzerine 158 varaktır.

Menâkıbu Üveysi'l-Karânî

4. cilt, no: 4652 Talik ile yazılmış olup 1210'da (1795\1796) Kaşmî-zâde Mustafâ Şâkir bin Kaşmî Mehemed Hamdi el-Malatî bin 'Abdü'r-rahîm tarafından istinsah edilmiştir. Toplu cildin yedinci kitabı olarak bulunan bu nüsha satır sayıları farklı olarak 169 varaktır.

'İbret-nümâ ('İbret-nâme)

3. cilt, no: 3433 Ciltli, ilk 11 yaprağı kırmızı mürekkeple çerçevesiz, devamı çerçevesiz olup 970'te (1562\1563) istinsah edilmiştir. 17 satır üzerine 141 varaktır.

3. cilt, no: 3434 Toplu cilt içinde üçüncü kitap olarak 33 satır üzerine 218-288. varaklar arasında bulunmaktadır. İstinsah tarihi 1190'dır (1776\1777).

Şerefü'l-insân

3. cilt, no: 3287 *Kitâbu resâili ihvâni's-safâ'*nın ilk risalesinin Lâmiî tarafından Türkçeye serbest bir çevirisi olan bu eserin burada bulunan yazması 962'de (1554\1555) Mustafâ bin Mehemed el-Bursavî tarafından istinsah edilmiştir. 19 satır üzerine 225 varaktır.

3. cilt, no: 3288 Seyyid 'Înâyet'ullâh bin Ramazân el-Kayserî tarafından istinsah edilen eserin istinsah tarihi 3 Şevvâl 997 Pazartesidir (15 Ağustos 1589). 19 satır üzerine 217 varaktır.

3. cilt, no: 3289 Ciltli, nakışlı ve kırmızı kalemle çerçevelenmiş olup Tâhir bin Amenu tarafından 1002'de (1593\1594) istinsah edilmiştir. 21 satır üzerine 217 varaktır.

3. cilt, no: 3290 Ciltli, tezhipli ve çerçevelenmiş olup talik ile yazılmıştır. İstinsah tarihi 1016'dır (1607\1608). 19 satır üzerine 222 varaktır.

3. cilt, no: 3291 Ciltli, hilyeli, yaldız ve siyah mürekkeple çerçevelenmiş olup 1033'ten (1623\1624) önce istinsah edilmiş olduğu kitap sahibinin koyduğu tarihten anlaşılmaktadır. Talik ile yazılmıştır. 17 satır üzerine 217 varaktır. Yazmanın sonunda yazarın *raiyye* kasidesi yer almaktadır. Yazmada kurt yenikleri rutubet izleri bulunmaktadır.

3. cilt, no: 3292 İstinsah tarihi 28 Receb 1068 Perşembe günü (1 Mayıs 1658) olan bu nüsha 25 satır üzerine 108 varaktır. İçinde rutubet izleri olduğu, bazı yaprakların yırtık ve lekeli olduğu belirtilmiştir.

3. cilt, no: 3293 Bu nüsha ciltli olmakla birlikte cildi dağılmıştır. Kırmızı mürekkeple çerçevelenmiş olup nesih ile Mustafâ bin Mehemed Mustafâ el-Karamanî tarafından istinsah edilmiştir. Tarihsizdir. 23 satır üzerine 159 varaktır.

3. cilt, no: 3294 Ciltli, birinci ve ikinci sayfalar yaldız çerçeveli, devamı kırmızı çerçeveli olup tarihsizdir. Nesih ile yazılmıştır. 17 satır üzerine 177 varaktır.

3. cilt, no: 3295 Ciltli, yaldızla çerçevelenmiş olup talik ile yazılmıştır. Tarihsizdir. 15 satır üzerine 245 varaktır.

3. cilt, no: 3296 Ciltli, tarihsizdir, 19 satır üzerine 192 varaktır.

3. cilt, no: 3297 Ciltli, nesih ile yazılmıştır. Tarihsizdir. 17 satır üzerine 242 varaktır.

Letâ'if

4. cilt, no: 4137 Lâmiî'nin oğlu Abdu'llah tarafından yazılmış olduğu belirtilen eserin bu nüshası ciltli, ilk sayfası yaldızla, devamı kırmızı mürekkeple çerçevelenmiştir. Nesih ile yazılmış olup 966 Rebiyü'l-âhir'inin sonlarında (Ağustos 1559) istinsah edilmiştir. 17 satır üzerine 137 varaktır.

Risâle-i Nefsü'l-emr

2. cilt, no: 2684 İşbu risâle-i 'acîbe ve mûcib-i tedkîk-i makâle-i garîbe oldur ki: elem ü şiddete.... diye başlayan bu eser bir mecmua içinde yer almaktadır. Mecmuanın 51. ve 52. varaklarında bulunan bu nüshanın eksik olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu nüshada rutubet izleri bulunduğu belirtilmiştir.

Kaynaklarda Lâmiî'ye ait olarak gösterilen *Risâle-i Nefsü'l-emr*'in Lâmiî'nin eseri olup olmadığı tartışma konusudur (krş. Esir 2001). Burada bulunan eksik nüshanın Lâmiî'ye ait gösterilmesi dikkat çekicidir. Acaba burada daha önceki kayıtlara dayanarak mı, Lâmiî'ye ait olarak gösterilmiştir; yoksa bu iki yapraklık metinde yazarın adı geçmekte midir? Yoksa da *Risâle-i Nefsü'l-emr*'in öteki nüshalarında olduğu gibi Lâmiî adı sadece başlıkta mı bulunmaktadır? Ne yazık ki katalogdaki veriler bu soruyu aydınlatmaya yetmemektedir.

Bunlardan başka 1. cilt, no: 1167'de Hüseyin b. Mansûr el-Ma'deni'nin *Telhîs-i tercemeye-i menâkıbü'l-ibrâr* adlı eserinin içinde Lâmiî, Mola Câmî ve başka şairlerin eserlerinden parçalar yer almaktadır. İstinsah tarihi 959'dur. 211 varak.

Yine 3. cilt, no: 3885'de *Kasîde-i Lâmiî-i der muhsinât-ı bedî'iyye* yer almaktadır. "Ey Süleymân satvet..." dizesiyle başlayan bu kaside bir mecmua içinde 60. varakta bulunmaktadır.

Kaynakça

- Fihris al-mahtûtâtî'l-Turkiyya al-'Osmâniyya 1870-1980. (Dâru'l-kutub al-kavmiyya kısmu'l-fahâris al-şarkiyya)* 1. cilt 1987, 2. cilt 1989, 3. cilt 1990, 4. cilt 1992 Kahire: Al-Hay'atü'l-Mısriyyeti'l-'âmmani li'l-kitâbi (The General Egypten Book Organization).
- Esir, Hasan Ali (2001). "Lâmiî Çelebi'ye İsnad Edilen Bir Eser: Risâle-i Nefsü'l-Emr-i Lâmiî". *İlmî Araştırmalar* 12.111-120.
- Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-zünûn*. Yay. Şerafettin Yaltkaya - Kilisli Rifat Bilge, c. I-II. İstanbul 1941-1943.
- Kut-Alpay, Günay (1976) "Lâmiî Çelebi and his Works". *Journal of Near Eastern Studies* 1, 73-93.
- Lâmiî, *Divân-ı Eş'âr*. Yazma: Österreichische Nationalbibliothek No: mht 427: G. Flügel (1836-1838). *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien*. Cilt III. No. 671. Vienna.
- Özen, Mine Esiner (1985). *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*. İstanbul.
- Şarlı, Mahmut (2001). "Medîne-i Münevvere'deki Arif Hikmet Bey Kütüphanesi'nde Bulunan Edebiyatla İlgili Türkçe Yazma Eserler". *İlmî Araştırmalar* 12. 99-112.
- Tezcan, Nuran (1979). "Bursalı Lâmiî Çelebi". *Türkoloji Dergisi* 8. 305-343.
- Tezcan, Nuran (1994). *Lâmiîs Gây u Çevgân*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1974). *Osmanlı Tarihi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Copyright of Journal of Turkish Studies is the property of Gonul Tekin and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.